

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Žiniasklaidos laikas

2013-09-20

ŽURNALAS: LITERATŪRA IR MENAS

TEMA: Publicistika

AUTORIUS: Aurimas Švedas

DATA: 2013-09

Žiniasklaidos laikas

Aurimas Švedas

Mintys tekstų paraštėse (1)

Retsyškiais sklaidydami laikraščius bei žurnalus istorikai pasiduoda savo profesiniams instinktams. Tokiais atvejais *čia* ir *dabar* ritmu pulsuojančiame žiniasklaidos laike imamasi ieškoti praeities ir dabarties akistatų; svarstoma, kokius šiandienos pasaulio ženklus galima išskirti kaip potencialius šaltinius, vėliau kalbėsiančius apie mūsų laiko buitį ir būtį; pagaliau – imamasi negailestingai klausti, kas iš kasdien išsakomų nuomonių tėra akimirka sustabdžiusios neryškios „Polaroido“ nuotraukos, o kas gali pretenduoti į tikrą išvalgą arba apibendrinimą?

Nežinau, kiek „Literatūros ir meno“ redakcijos pasiūlytame rengti straipsnių cikle pavyks žengti šiuo keliu. Skaitydamas įvairius rugpjūčio ir rugsėjo sandūroje parašytus tekstus, jų paraštėse pasižymėjau keletą pastabų, tuo pat metu tikėdamasis, kad josios pasirodys vertos ir skaitytojo dėmesio.

1. Tema

Gyvename įdomiame laike – daug kas mūsų visuomenės ir valstybės gyvenime vyko arba vyksta pirmą kartą. Taip mus pirmą kartą ištiko ir pirmininkavimas Europos Sąjungos Tarybai, o lietuviai šią vasarą suskato svarstyti fundamentalius klausimus – kas esame Europai? Ką Europa reiškia mums? Kiek Lietuvos yra Europoje ir kiek Europos – Lietuvoje? Atsakymų į pastaruosius klausimus įvairovėje sau pritinkantį požiūrį rado ir amžinai vietoje nenustygstantys eurooptimistai ir nuolat akis į gimtąją žemę nudelbę euroskeptikai.

„Mes vis dar kariaujame savo žalgirius. Kad švelni vakariečio riterio-intelektualo ranka laipsniškai neperimtų mūsų vėliavų“, – liepos 5 d. rypavo redakcijos skiltyje „Respublikos“ žurnalistas, taip lyg purendamas dirvą liepos 13 d. šio dienraščio numeryje paskelbtam, apokaliptinių nuojautų ir nuotaikų persmelktam Vytauto

Radžvilo tekstui „Europos Sąjungos paskirtis – griauti tradicines vertybes, šeimas, o žmogų paversti klajokliu“. Pastarąjį tekstą galima laikyti požiūrio, kurio adeptai tarp santrumpų ES ir TSRS deda lygybės ženklą bei drąsiai svajoja apie Bendrijos žlugimą, kvintesencija.

„Kodėl Lietuvoje išsižiebė antieuropietiška isterija“ – matydama nerimą keliančias tendencijas, suformulavo apskritojo stalo diskusijos temą žurnalo „Veidas“ redakcija (liepa, Nr. 27). Pokalbyje dalyvavę asmenys išsakė ne vieną vertingą išvargą apie lietuvių visuomenėje vyraujančias nuotaikas ir jas lėmusias priežastis, tačiau norintiems nerti į pačią problemos gelmę derėtų atsiversti rugpjūčio mėn. pasirodžiusio žurnalo „Naujasis Židinys-Aidai“ 5-ąjį numerį. Jame filosofas Vytautas Ališauskas savo „Laiške redaktoriui“ elegantiškai bei ironiškai dekonstruoja Lietuvos narystės Europos Sąjungoje priešininkų argumentus, o Nerija Putinaitė savo studijoje „Lietuviškoji Europa: trys tapatybės“ žengia dar vieną svarbų žingsnį ir aptaria tris lietuvių santykio su Europa modelius. Štai kelios svarbios, tekste suformuluotos, išvalgos: 1) Europos tapatybę galima apibrėžti ne kaip „neonacionalinę“ tapatybę, tačiau tik kaip vieną iš tapatybių greta nacionalinės; 2) kiekviena Europoje gyvenanti tauta turi savą europinės tapatybės vaizdinį bei savitą Europos tapatybę; 3) nuo XIX a. pabaigos galime identifikuoti tris skirtingus lietuvių santykio su europine tapatybe modelius – tautos individualybės; Europą besivejančios kolonijos ir regioniško tapatybės.

Straipsnio autorė, aptardama šiuo metu aktyviai vykstančius tautinės individualybės saugojimo ir stiprinimo darbus, parodo, kaip pastaroji pastanga gimdo baimingą santykį su už „tautos tvirtovės“ sienų plytinčiu pasauliu ir Europos Sąjunga. Rekomenduoju šį N. Putinaitės tekstą visiems, norintiems suvokti, kokios priežastys europesimistų vaizduotėje gimdo blogį iš Vakarų nešančių drakonų paveikslus.

2. Provokacija

Vasaros ir rudens sandūroje, rugpjūčio 29 d., naujienų portalas „Delfi“ paskelbė istoriko Algimanto Kasparavičiaus tekstą „Lietuva ir Lenkija: už jūsų ir mūsų sėkmę“. Visuomet savo nuomonę turintis ir (kas ne mažiau svarbu) drąsiai ją išsakantis mokslininkas preparuoja Lietuvos-Lenkijos santykius apkartinusias problemas ir įvardija esmines, šių problemų formavimąsi lėmusias, priežastis. Aptardamas pastarąsias, istorikas visų pirma siūlo Lietuvos visuomenei pažvelgti į veidrodį: „Tuo tarpu, kada Lenkijos politinė klasė (elitas ir piliečiai) parodė aukščiausias politines, diplomatinės, ūkinės kvalifikacijas kurti ir valdyti nacionalinę valstybę, lietuviai ir politinės kultūros, ir politinės technikos, ir praktikos srityse pasirodė silpnai.“

Siekdamas „Delfi“ auditorijai pateikti detalesnę lietuviško (politinio) elito ligos istoriją, A. Kasparavičius imasi retrospekcijos veiksmo. Intensyvi ekskursija po įvairius šimtmečius ir XX a. užbaigiama dar viena neguodžiančia išvada: „Taigi didžiausias mūsų priešas yra ne vienas ar kitas „blogas“ kaimynas ir juo labiau ne mūsų geopolitinė padėtis, bet tik mūsų pačių inertiškas, valstietiškas mąstymas, kompetencijų stoka ir buities skurdas.“

Nesiūlau besąlygiškai sutikti su visomis A. Kasparavičiaus tekste išsakytomis išvadomis bei argumentais; šiuo atveju svarbu kas kita – šio istoriko valinga pastanga kalbėti ir rašyti ne tai, ką visuomenė nori iš praeities tyrinėtojo girdėti, bet formuluoti nemaloniai skambančias, erzinančias išvalgas. Nekeliu ir kito klausimo – ar mokslininko išvalgose viską galima vertinti kaip istorinę tiesą, nes tokių minčių (ir tekstų) reikšmė visų pirma apibrėžiama jų poveikiu – supurtyta visuomenė

paskatinama užsiimti savistaba. Apie šiuos dalykus, beje, prabyla ir profesorė Aleida Assman.

3. Pokalbis

LRT radijo laidoje „Kultūros savaitė“ rugsėjo 7 d. buvo paskelbtas literatūrologės ir teatrologės Irenos Veisaitės bei žurnalistės Jolantos Kryževičienės pokalbis su kultūrologe, Vokietijos Konstancos universiteto profesore Aleida Assman, kurio stenograma vėliau buvo paviėšinta įvairiuose internetiniuose portaluose. Assman – pirmo ryškumo Vakarų Europos akademinio pasaulio žvaigždė, sukūrusi rafinuotą teoriją, paaiškinančią, kaip kolektyvinė (grupės) atmintis virsta kultūrine atmintimi ir kaip vyksta atvirkštinis procesas, kurio metu kultūrinė atmintis transformuojasi į grupinę.

Kelios, mano nuomone, itin svarbios A. Assman tezės, išsakytos pokalbio metu:

1) kitų naratyvų, kurie netilpo į nacionalinį diskursą pasakojimai, padeda priartėti prie istorinės tiesos; 2) ilgainiui istoriniai pasakojimai „sustabarėja“, pasiekia savo ribas, o mes, atsimušę į jas, turime stengtis pastarąsias perkelti; 3) praeitis – kintančios galios vaizdinys, todėl žmonės, žvelgdami į praeitį ir jai pritaikydami savo normas („šito nebuvo galima leisti!“), tarsi įgyja naują atmintį, prisimena naujai, tuo pat metu perkeisdami ir save.

Kodėl šis pokalbis svarbus? Lietuvių visuomenė vis dar suvokia istoriją kaip amžino įšalo sukaustytą žemę, kurios reljefas suformuotas kartą ir visiems laikams. Toks požiūris paralyžiuoja kūrybines galias, todėl vis užkliuvę už kokio nors fakto – grumsto – išsitiesiame visu ūgiu, paprastai dar ir nosį susigūrindami.

4. Reiškinių skrodimas

Dešimtąją kartą Biržuose vykusiame „Šiaurės vasaros“ forume rašytoja Giedra Radvilavičiūtė perskaitė auditorijos simpatijas laimėjusį pranešimą „Žiniasklaidos kuriama Lietuva“, kurį rugpjūčio 30 d. išspausdino „Literatūra ir menas“. Maždaug po savaitės į internetinę kultūrinio savaitraščio versiją nukeliavęs tekstas kaipmat atsidadė ir socialiniuose tinkluose, kur buvo *like'inamas* ir komentuojamas.

Rafinuotus tekstų audinius mezganti rašytoja „Šiaurės vasaros“ forumui parengė pranešimą brutalia tema. Pirmojoje pranešimo dalyje aptariamos įvairios, žiniasklaidoje nuolat funkcionuojančios frazės, kurios formuoja bei nuolat palaiko Lietuvos, kaip baisiausios visatos skylės, įvaizdį. Antroje (linksmojoje) dalyje pateikiama tipologija žiniasklaidos tiražuojamų tekstų antraščių, kurios „skirtos ne informuoti, bet gąsdinti, minti mįsles bei stulbinti, realų įvykį paverčiant lingvistiniu, o Lietuvą – košmaru“.

Šiuo atveju gali kilti klausimas – kuo čia dėta istorija? Praeities tyrinėtojai retsykliais leidžia sau paspėlioti, kokie mūsų šiandienoje paliekami ženklai taps ateityje gyvensiantiems tyrinėtojams svarbiausiais šaltiniais, įgalinančiais (re)konstruoti XXI a. lietuvių portretą. Dažniausiai nuomonės sutampa, jog šalia LTV seriale „Giminės“ DVD kopijų ir Centriniam valstybės archyve saugomų dokumentų stirtų, žiniasklaidos be atodairos štampuojami tekstai (preparuoti G. Radvilavičiūtės) atliks vieno svarbiausių informacijos teikėjo apie mūsų kasdienybę vaidmenį. O dabar pabandykite įsivaizduoti, kaip po šimto metų koks nors „marsietis“ (skirtingose epochose gyvenantys žmonės vienas kitam visados – ateiviai!) sklaido „Lietuvos ryto“ 5-ąjį puslapį arba dėmesingai žiūri LNK laidos „KK2“ įrašą. Kaip čia neprisiminsi Roberto Darntono puikaus istorinės

antropologijos eskizo „Didžiosios kačių skerdynės“ („Baltos lankos“, 2002), kuris atskleidžia vieną dalyką – praeities ir dabarties žmonių akistata dažniausiai visuomet apgaubiamą nuostabos arba neįtikėjimo jausmo ir palydima supratimo, kad nuo mūsų laike nutolę žmonės yra *Kiti* (keisti, nesuprantami, barbarai...).

5. Du portretai

Rugpjūčio mėn. žiniasklaidoje buvo nupiešti dviejų raiškių asmenybių, kurias susieja ir išskiria istorija, paveikslai. Internetiniame portale „Delfi“ rugpjūčio 18 ir 25 dienomis buvo publikuotas Vidmanto Valiušaičio pokalbis su partizano Juozo Lukšos-Daumanto žmona Nijole Bražėnaite-Lukšiene-Paronetto, kuri žurnalistas įrašė JAV, rinkdamas medžiagą kuriamiems dokumentiniams filmams. 2013 m. rugsėjo–spalio „Intelligent life“ numeryje pasirodė tekstas „Nepatogios tiesos“ apie rašytoją Marių Ivaškevičių.

Legendinio partizano žmonos prisiminimai, pasakojami pabrėžtinai taupia kalba, nesuteikia galimybės likti abejingam. Viskas, atrodytu, jau žinoma ir tuo pat metu – neskubriai pasakojama partizano bei jo žmonos (ne)išsipildžiusios meilės, ilgus metus trukusios nežinios Lukšai-Daumantui grįžus į Lietuvą, moters mokymosi gyventi su praeities randais, istorija tiesiog nepaleidžia nei akimirksniai.

O „Intelligent life“ žurnalistė, išsivedusi Marių Ivaškevičių pasivaikščioti po jo mėgstamas Vilniaus vietas, sukuria žurnalo formatui puikiai tinkantį (kiek „plastmasinį“) mokančio meistriškai dekonstruoti istorijos siužetus bei žaisti istorinių asmenybių likimais, fortūnos pamėgto rašytojo portretą.

Kaip jau rašiau, šiuos žmones jungia ir skiria istorija. Partizano žmona savo buvimu liudija praeitį ir gina jos grynąsias formas nuo interpretacijos bandymų (Lukšienės-Paronetto reakcija į Antano Šileikos romaną „Pogrindis“). O Marius Ivaškevičius nenuilsdamas kovoja dėl savo credo: „Istorija mano prozoje yra kažkas tarp visiško jos nepaisymo, laisvo operavimo istorijos asmenybėmis, įvykiais ir tikro istorijos išmanymo“ („7 meno dienos“, 1999, Nr. 19).

Aš atsisakau kelti klausimą, kuris iš jų yra teisingas, nes tokia problemos formuluotė vestų į idėjinį akligatvį, kuriame viskas nuterliota juoda ir balta spalvomis. Šiuolaikinę istoriją sudaro daugybė pasakojimų, kurie vienas kitą papildo, koreguoja, kvestionuoja ir neigia, tačiau tuo pat metu – egzistuoja šalia vienas kito. O partizanai ir jų žygdarbis bus gyvi tol, kol mes apie juos galvosime ir pasakosime savas praeities įvykių versijas, abejosime ir ginčysimės. Svarbiausia šio ginčo metu girdėti vienas kito argumentus ir nesupainioti istorinei bei meninei tiesai atstovaujančių naratyvų.